

BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 224, GOD. XV, BEOGRAD, SREDA, 21. OKTOBAR 2020.

Redakcija: Aleksandra Sekulić, Dejan Vasić, Jelena Veljić, Dušan Grlić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeci broj izlazi 17. novembra 2020.

MIKSER

Piše: Dušan Grlić

PITANJA (EVROPSKOG) MIRA

Kako je na – prema danas vladajućoj geografiji – evropskom kontinentu ponovo eskalirao jedan od sukoba „niskog intenziteta“ do zvanične objave rata, postavlja se po ko zna koji put pitanje evropskog mira¹. Iako se radi o državama evropske periferije, Jermeniji i Azerbejdžanu, pitanja rata ili mira u Nagorno-Karabahu se neposredno tiču ekonomskih i političkih interesa ne samo centralnih zemalja Evropske unije, već i drugih bitnih svetskih sila. Iako je rat povodom nezavisnosti Nagorno-Karabaha od 1988. do 1994. godine – okončan „zamrzavanjem“ oružanih sukoba – bio naizgled izvan sfere uticaja evropskih sila jer je predstavlja deo procesa raspada SSSR, njegovo ponovno izbijanje danas se ne tiče samo odnosa Ruske Federacije i osamostaljenih bivših sovjetskih republika. Osim bliskog suseda Turske, koja je već u prvom ratnom turnusu igrala značajnu ulogu, danas je to ratno poprište sečište mnogih interesa globalnog kapitala, od euro-atlantskog do onog kineskog.

To što se taj konflikt predstavlja – a i zaista se tako odvija na terenu – kao nekakav kulturno-identitetski konflikt hrišćanske i islamske „civilizacije“ je samo površinski sloj jednog suštinski ekonomskog sukoba interesa koji imaju malo veze sa istočnim religijskim podelama na tom području. Izgleda paradoksalno da Nagorno-Karabah, kao jedan region koji je već decenijama u više ili manje ratnom stanju, beleži konstantan ekonomski rast, ali stvari postaju jasnije kada se uzme u obzir da je on baziran na izvozu sirovina – od onih rudnih (drago kamenje, zlato i bakar) preko građevinskih materijala do električne energije. Stoga, nema sumnje da ekonomski, a i sa njima direktno povezani socijalni, problemi leže u osnovi ponovnog otvorenog oružanog sukoba između Jermenije i Azerbejdžana. Naime, obe države se nalaze u nekoj vrsti krize koja je neposredno povezana sa trenutnim stanjem kako globalne ekonomije tako i svetske politike. Jermenija je skoro prošla kroz ciklus društvene pobune protiv korumpiranih vlasti (još jedne „plišane revolucije“) za kojom su usledile, kao i na mnogim drugim takvim mestima, samo fasadne političke promene koje nisu temeljno ugrozile tamošnje krugove moći. Azerbejdžan naizgled nema takvu vrstu društveno-političke kri-

ze, ali odlučujuća reč onih koji se bave izvozom naftne – što predstavlja čak 90% ukupnog izvoza te zemlje – više nije ona poslednja kao što je to bilo pre pada cena na svetskom tržištu prouzrokovanoj pandemijom korona virusa. Eskalacija sukoba u Nagorno-Karabahu i objava rata između Jermenije i Azerbejdžana su svakako povezane sa promenama u odnosima snaga „velikih igrača“ u tom delu sveta i, u sklopu toga, povećanog prisustva interesa centara moći Evropske unije. Naime, od početka građanskog rata u Siriji počela je i da slabija uloga Rusije, za šta su zaslужne i ekonomске sankcije Zapadnog sveta, a za time je usledilo i otvaranje Jermenije – koja je još uvek deo Evroazijskog ekonomskog saveza predvođenog Rusijom – prema EU. Od pre par godina ekonomski razmena Jermenije sa EU beleži višestruki rast, a već dugo se najmanje pola ukupnog obima izvoza Azerbejdžana ostvaruje sa EU. Osim što je Jermenija, kao i Azerbejdžan, postala deo Evropskih projekata kao što su ENP (*European Neighborhood Policy*) i EAP (*Eastern Partnership Policy*), potpisana je i posebni dokument CEPA (*EU-Armenia Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement*) 2017. godine. Dakle, radi se o procesima povećane integracije u globalne tokove kapitala, a samim time i povećane konkurenčije između evro-atlantske i evroazijske interesne koalicije. Kao i mnogo puta pre toga za velike sile malo ra-

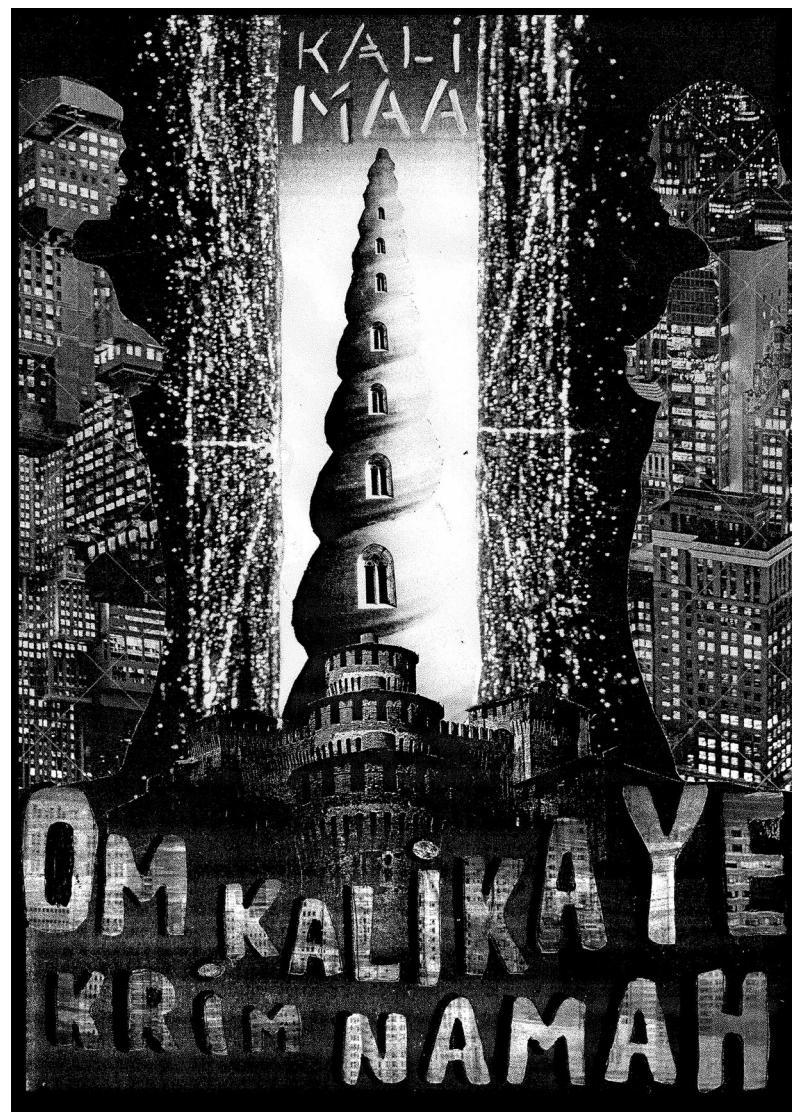
ta nikada nije na odmet da bi se karte promešale i započela sledeća ruka *hold-them-up* pokera na globalnoj pozornici. Stoga je cilj ovakvih ratova da se tokom njih ispostavi koji će od postojećih blokova kapitala zavesti uslove mira. O kakvoj vrsti mirovnog procesa i uspostavljanja mira reč može nas najbolje poučiti „učiteljica života“, jer istorija Evrope obiluje upravo takvim primerima. Jedna od prvih pojave evropske mirovne politike je Vestfalski mir potpisana 1648. godine koji se smatra osnovom čitave evropske međudržavne politike sve do danas i koji je ustanovio najbitnije elemente međusobnog poštovanja suvereniteta zapadnoevropskih država u smislu nepovredivosti granica i nemešanja u unutrašnje stvari drugih država. Iza tog velikog civilizatorskog projekta obustave verskih i političkih sukoba u Evropi kao oblika neposrednog okončanja krvavog Tridesetogodišnjeg rata zapravo stoji „otkrice“ Američkog kontinenta. Naime, vojna, ekonomski i politička konkurenčija evropskih veličila je izmeštena na svetsku pozornicu kolonijalnih poduhvata, dok je unutar Evrope diplomatiča – ali i uz pokoji, pa bio to i svetski, rat – postala glavni mehanizam razrešavanja postojećih sukoba. Od tada se Evropski mir uvek uspostavlja u odnosu na veliku igru svetske dominacije. Međutim, iza tih međudržavnih dogovora o miru je uvek vrebalo pitanje socijalnog mira, jer da bi neka dr-

MIKSER
Dušan Grlić:
Pitanja (evropskog) mira

anti CEMENT
Milica Ivić:
Kako to mislite Zadnje Doba

ŠTRAFTA
Aleksandra Sekulić:
Hodati sredinom ulice

žava bila uspešna u tom globalnom takmičenju za eksploraciju vanevropskih ljudi i prostora, ona je morala pre svega da upregne sopstvenu populaciju za ciljeve ostvarivanja takvih projekta. Odatle i briga za sopstveni narod kroz raznorazne vidove socijalne države, kao i razvoj nacionalizma kroz ideologije etničke izuzetnosti. Na taj način je *Pax Europea* nasledio konцепцију *Pax Romana* ute-meljenu na dva ključna izreke – na unutrašnjem planu čuvenu „Hleba i igara“, a na spoljnom, bar nama dobro poznatu, „Zavadi pa vladaj“. Jasno je, dakle, da je mir, jednakao kao i objava rata, prerogativ države i da običan čovek nema povodom toga šta mnogo da učini. Ipak, paradoksalno je da ti veledržavni ratni projekti ne mogu ni da se pokrenu bez pristanka orgomognog broja upravo tih običnih ljudi, a odavno je poznato kako se takav „društveni konsenzus“ postiže – kombinovanim dejstvom državnih represivnih i državnih ideoloških aparata. Dakle, za državu se mora ići u rat, pa bilo to milom (idealima zaštite nacionalnih interesa) ili silom (zakonski sankcionisanim vojnom obavezom), jednakao kao što se i mora trpeti državno uspotavljen mir. Međutim, mir za obične ljude ima savim drugaćije značenje od tog državnog i podrazumeva neku vrstu mirovnog života – upravo života bez ekonomskih pritisaka na podele i mržnju među susedima drugaćije boje kože, etničke pripadnosti, verskih ubeđenja, ili neke druge još beznačajnije razlike. Dok su u vremenima neposredno posle svetskih ratova države morale pobrinuti za socijalni mir kao deo kompromisa sa širokim narodnim masama u cilju obnove kapitalističke ekonomije, današnja neoliberalna ekonomска politika ne samo da nema nikavu korist od bilo kakog socijalnog mira, već predstavlja objavu rata od strane države privatnih interesa sopstvenom narodu. Ako je nekada biti za mir, odnosno biti pacifista, značilo biti protiv učešća u obračunima materijanih interesa velikih sila, danas to znači i biti protiv sopstvene države. Možda je pacifizam danas prevaziđena politička opcija zbog istorijski sve licemernijih mirovnih napora Ujedinjenih nacija, ali to ne znači da on nije ne-pohodan kao i pre pola veka u vreme Hladnog rata. Poruka velikog hita Rolling Stonesa *Gimme Shelter* iz 1969. godine se i danas može čuti i shvatiti zahvaljujući emotivnom naboru i etičkoj čvrstini pevanja – i izvrskivanja – Meri Kleiton: *War, children, yeah, It's just a shot away, it's just a shot away. Rape, murder, It's just a shot away, it's just a shot away... I tell you love, sister, It's just a kiss away, it's just a kiss away, kiss away, kiss away...* ■

¹ Zahvalnost za inspiraciju da se poduhvatim teme mira danas dugujem razgovorima sa Noom Treister i intervjuima uradenim u okviru projekta *Conditions of Peace* (<https://conditionsofpeace.org/>) u kojem učestvuju organizacije Učitelj neznanica i njegovi komiteti (Beograd), Boem (Beč), 1+1 i Transit.ro (Jaši) i RabRab (Helsinki).

anti CEMENT

Piše: Milica Ivić

KAKO TO MISLITE ZADNJE DOBA?

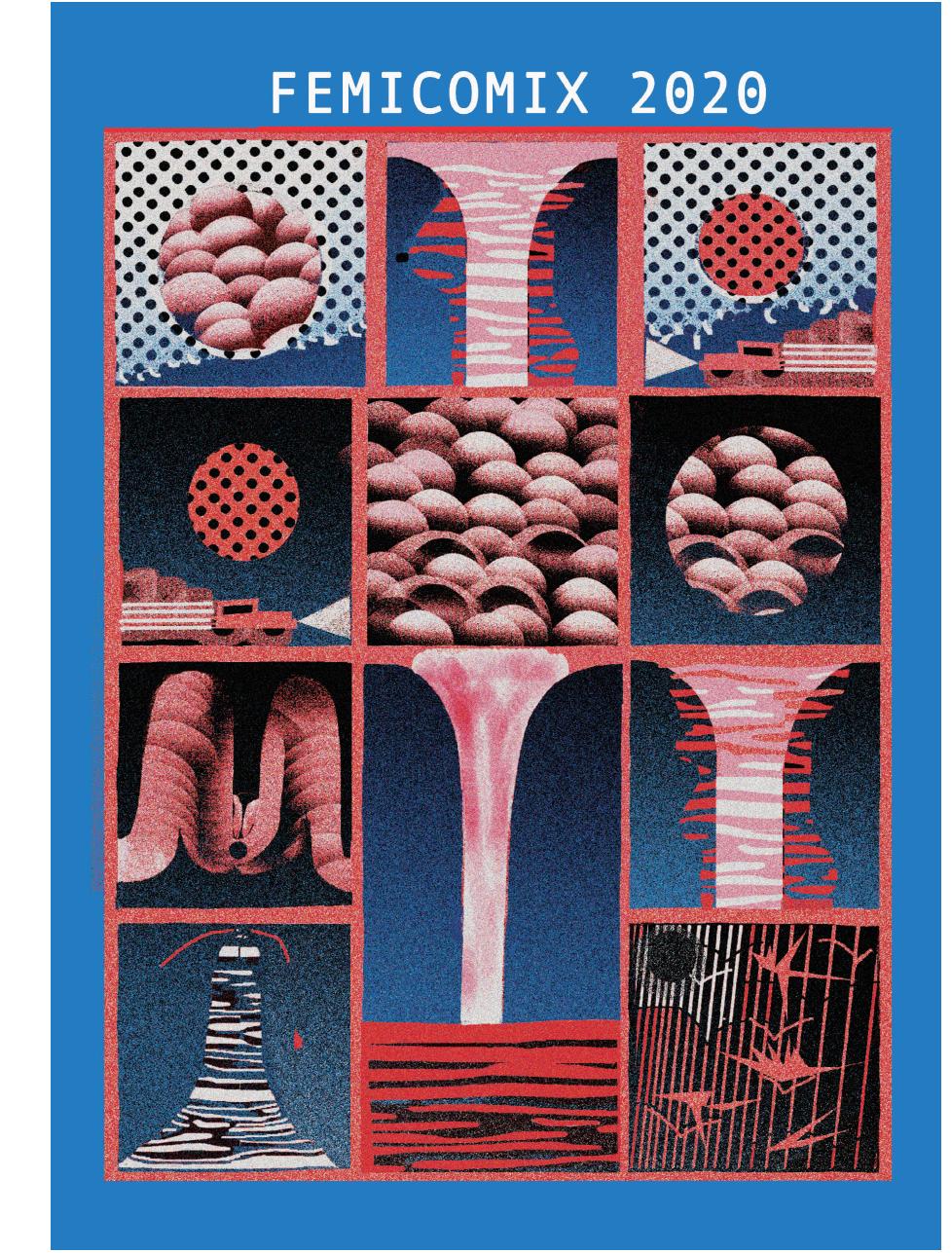
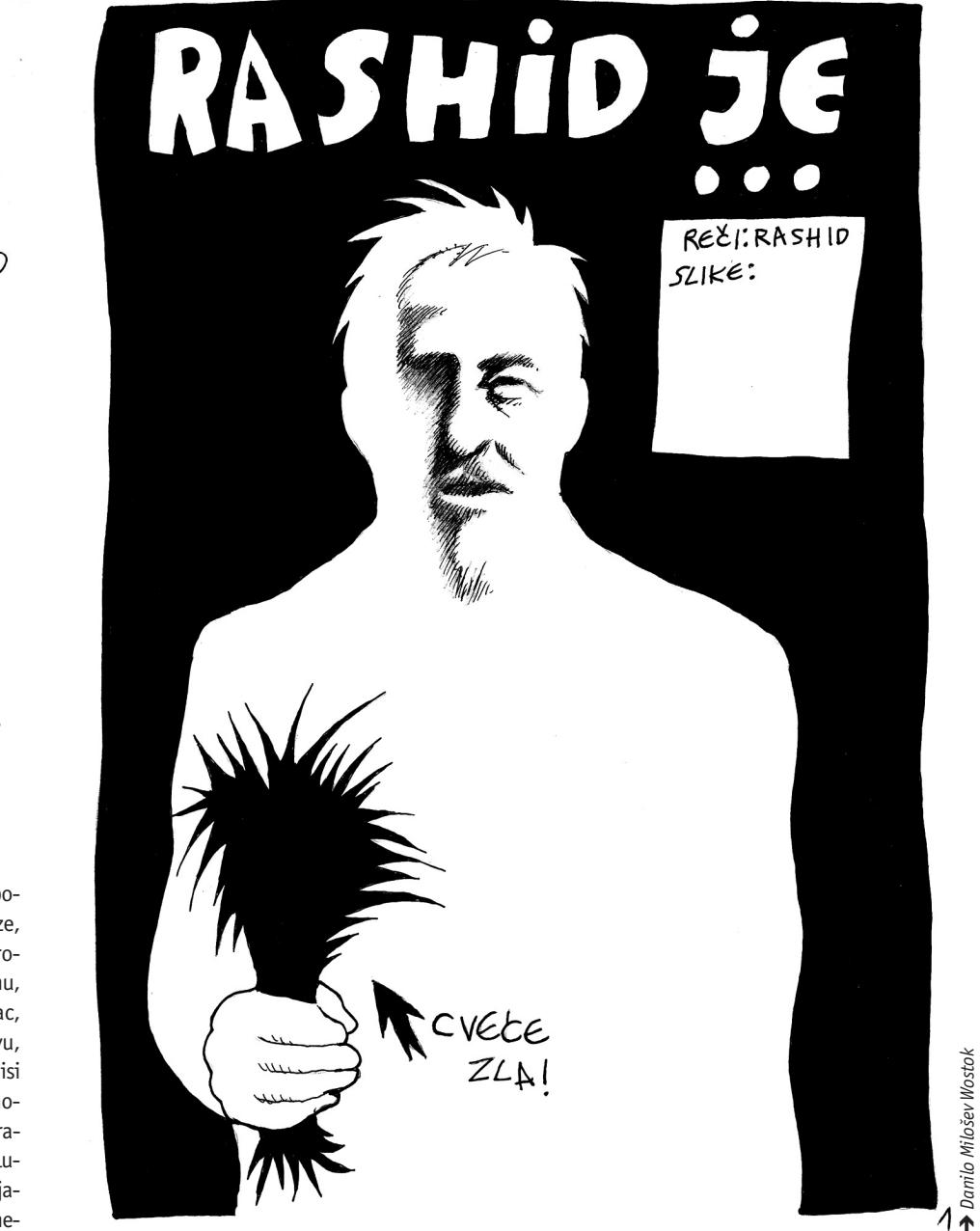
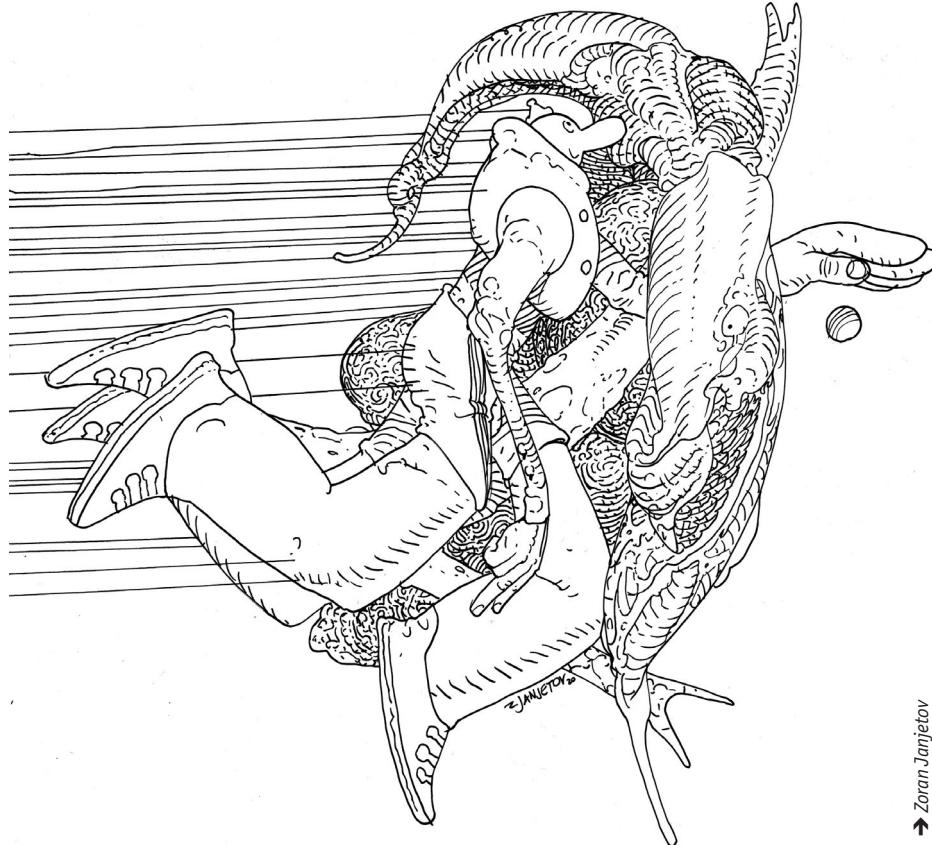
11. festival nesvrstanog stripa Novo Doba održan je u Beogradu od 7. do 11. oktobra, a ove godine je za temu imao Zadnje doba. Završetak festivala se nije odigrao na planirani način, pa veliki medijski, društveni i institucionalni potres u vezi sa unistavanjem jedne od izložbi sa festivala još uvek traje. Ovaj tekst je napisan kao pokušaj sagledavanja festivalske celine, u ovom trenutku u potpunosti obione ovim dogadjajem velikih razmara koji u osnovi nema veze sa Festivalom.

Zadnja su vremena došla, što se kaže. Prorok nije progutao knjigu, nije se pocepalaz zavesa na zavetnikov krovceg, ali svi mi jako dobro osećamo sevanje u kostima, hladnoću u udovima, primećujemo sjaj u očima. Odavno se čovečanstvo priprema za kraj, zaviva bogove, sakladišti hrano u podzemnim špajzima i trapovima.

San o novom dobu priviza i san o završetku. Svako Novo Doba do sad moglo je da bude i novo i zadnje (gramatička i pravopisna situacija je namerna, iako pogrešna). Ne znam da li vi verujete u mirne prelaze, lagane ferlufe, fejl-in-aute, gradjenje, rasterske transfere. Šta znam, možda budućnost bude tako tonirana. Možda mirni kosmpolov odleđuju preko granice horizonta gde nas čeka nova era. A možda prelaz bude turbulentniji i neudobniji.

Za sve ove godine nagomilao se niz navika, rituala i običaja koje smo počeli da podrazumevamo, kao da nam pripadaju po sili bogu i pravdi istorije, koje smo u ovim prilikama osvestili i bacili preko ramena unazad kao prstohvat soli protiv uroka. Od upravo završenog Novog Doba nam je ostalo iškustvo planiranja strategija festivala u (novu) dobu globalne pandemije i njenen lokalnih posledica. Odbacili smo potkušaje zanemarivanja ili negiranja okolnosti i verovanja u mogućnost predviđanja. Isto tako, odbacili smo lažiranje i sibicanje festivala putem onljina. Pokušavali smo jednom, već davnio, prilikom održavanja oproštajne večere, nije nam išlo.

Priznali smo svoje poraze i kompenzovali nedostatak tog gostiju, ludih festivalskih večeri kroz proizvodnu laboratoriju i štampana izdanja. Pretvorili smo garantovani minimum u potencijalni maksimum. Na ovogodišnjem festivalu nije bilo, kao na prethodnih deset, velikog broja gostiju iz inozemstva, velikog broja planiranih i neplaniranih posetilaca iz regiona i Evrope, koncerata, nastupa, žurki i masovnih scena, Fijuk sajma, kao i slobodne razmene fluida i materija. Bilo je velikog broja gostiju, planiranih i neplaniranih posetilaca, izložbi, raznih izdanja i ozbiljnog organizovanog grupnog rada, koji je u nedostatku noćnih afera po klubovima i kafanama trajao bez prekida. Ostvareni su novi savezi sa Samiton Nesvrstanim i štamparijom Novi Obrt, potvrđeni stari zaveti sa vršačkom scenom, sa Wostokom i Zlatom, „Komikaze #18, Ivana Armanini, Damir Stojnić“, Ostatinska galerija. Pored toga što su dobili najznačajnije priznanje u oblasti stripa za svoje osamnaestu štampano izdanju (Fauve de la BD Alternative du Festival International de la BD d'Angoulême), povod za ovu izložbu bilo je i ovaznicanje veza Novog Doba i Komikaze, koje su koliko prirodne toliko i podrazumevane. Komikaze su već 18 godina veliki dejting sajt za regionalnu strip scenu, gde autori pokazuju najbolje što imaju da ponude. Mnogi su se tu pronašli, prepoznali i zavoleli. Kao Novo Doba sa Damirom Stojnićem. Nastali su rodoskrvni odnosi u kojem je Novo Doba postao koizdavač samostalnog strip albuma Medusalem, čiji je prvi deo objavljen do sad na sajtu Komikaza. Koizdavačke aspiracije, koproduktorski planovi obuhvatili su i izdanje u štampi knjige Alice in Waterland Ivane Armanini. Izložba „Momci: Imali su oko sebe taj neki sjaj“, u Umetničkoj galeriji Stara kapetanija, ostaće zapamćena kao najpoznatiji događaj Novog Doba. Prvobit-

ma o Ljubi Dijaboliku, pojavili su se kao kao deo Wostokove kolekcije likova i njihovih naracija. Na licu mesta nastali su strip-kolaž fanzini „Rašid...“, „Ma ko je taj Rašid u stvari“, „Avanture Esid Efendije“ i „Mala trza na Dijaboliku“ i „Intervju sa Dijabolikom“. Hali Gali „Cunami“ novine su još jedan nezavršeni talas Zadnjeg Doba. Ekipa koja proizvodi fanzine i okuplja i generiše muzičku scenu, za svoj treći po redu fanzin, posle „Vatre“ i „Galopa“, udružila se sa nama kada je u pitanju štamparska proizvodnja. Kao završne, proročke i radikalno optimističke navedim reči Miletije Mijatovića koje se odnose na festival, ali i na sve bliže i dalje budućnosti:

„Štampaće se mnogo, radicemo svušta i na kraju krajeva potrebna nam je samo mašta. Olovka, mace i rakel će da proizvode kao u industriji na pokretnoj traci, neće biti norme, neće biti prekovremeno rada samo inspiracija bez frustracije. Proizvodna traka se usijala, glava se ohlađila, promenili se

ŠTRAFTA

Piše: Aleksandra Sekulić

HODATI SREDINOM ULICE

O filmu „Godina otkrića“ (Luis Lopez Carrasco, Španija, 2020)

Ove godine na festivalu Beldocs, koji se odvijao prilagoden pandemijskim uslovima, među brojnim filmovima koji su vredni pažnje bio je i jedan od 200 minuta. Na prvi pogled, ovo obilje vremena koje film zahteva od gledalača možda deluje kao nemoguće u uobičajenom ritmu života i kulture, ali dokumentarni film *Godina otkrića* čiji je autor Luis Lopez Carrasco („od ranije poznat nadležnim“ po filmu *Future*) je važan eksperiment koji zahteva da živite vreme destabilizovano filmom, jer jedino tako možete da vam jednu složenu, slojevitu, viševremensku priču učinjiti vašim iskustvom. „Doživeo sam, ali ne sećam se“, kako se zove prvi deo filma, pretvara se u „Nisam doživeo, ali sećam se“. Čije je vreme i čije je iskustvo film predaje, u zamenu za više od tri sata vašeg pandemijskog vremena – to se otkriva na zagonetan način, u restoranu na Kartahene u Mursiji, u Španiji.

Na početku filma tekstom nas uvode u Kartahenu, lučki i industrijski grad. 1992. godine Španija priprema spektakularne događaje, Olimpijske igre u Barceloni i Expo u Sevilji, dok se ogroman teret ekonomskih reforma svelio na industrijski grad Kartahenu i radnike, što je kulminiralo neredinom. U kafiju smo, većje, slušamo devojke i mladiće kako pričaju o cigaretama i roditeljima, kao i prilikom bilo kog drugog izlaska. Danje, u restoranu slušamo sa nekog radija ili televizora kako se objašnjava specifičnost govoru u Mursiji u odnosu na druge u Španiji. Kamera nam sugerise poziciju sagovornika, odnosno dve, jer film koristi udvojene perspektive, split screen, gde sa

jedne strane vidimo osobu koja govori, a na drugoj osobu koja sluša, a ponekad su scene malih radnji, detalja iz restorana ili grupa ljudi za stolovima i šankom na drugom ekranu: sluša, piše kafu, gleda oko sebe, čuješ i TV. Bićemo za mnogim stolovima, pokušaćemo da razumemo u kojem smo vremenu, odnosno odustaćemo od te istrage u nekom momentu ove svakodnevice, ili rekonstrukcije svakodnevice i prošlosti koja se proteže u nju. Često ćemo biti zburnjeni vestima iz 1992. godine koje se čuju sa televizora, dok sedimo u ovom višesatnom nizu razgovora, desetina ljudi i porodica. Ispred nas će biti i direktni prenos borbi radnika i policije na ulicama Kartahene 1992. godine, doduše sa VHS tekturom. Na kraju filma će učesnici ovih događaja otvoreno upotrebljavati prošlo vreme u razgovoru, biće to jedno zajedničko popisivanje prošlosti koja je i danas tu, „prošlo je 27 godina i isti me bol“. Možda je to pravda, makar filmska, da izdržimo nekoliko sati u svakodnevici i razumećemo da se svaki prizor grada, svaki problem na poslu, nesanica, sve se može uzvodno pratiti do raskrsca 1992. godine.

Iz brojnih razgovora u filmu, i objašnjenja koja se u formi teksta na ekranu pojavljuju između „poglavlja“ filma, saznala sam nešto o predistoriji ovih nemira, i pokušaću da to složim u vrlo kratke crte, verovatno previše uprošćene, ali verujem da nam to može nam pomoći da bolje obavešteni uđemo zajedno u ovaj restoran i sednemo za nekolicinu stolova. Ovaj region je dobro upamtio strahote i represiju Frankovog režima, koja je bila posebno jaka prema ovom „crvenom

gradu“ koji se u španskom građanskom ratu dugo odupirao Frankovim napadima. Kada je Frankov režim pao 1975. godine, što se u razgovorima naziva dolaskom demokratije, počela je ozbiljna organizacija sindikata i levice. U Španiji, koja se opravljala od frankističke diktature, počinje deindustrializacija, konverzija, restrukturiranje kao sredstvo za pristupanje Evropskoj ekonomskoj zajednici 1986. godine, i to sprovodi Socijalistička partija kroz restrukturiranje, privatizaciju ili zatvaranje, što je uticalo na stotine hiljad radnih mesta. 1991. godine, Kartahena se suočava sa sistemskom krizom zbog lančanog zatvaranja nekoliko preduzeća: Bazan, topionice olove Santa Lusia, zatim Fesa, Enfersa i Asur (proizvodnja dubriva). Lokalne vlasti nisu imale dobru „šemu“ sa prestonicom i državnim vlastima, pa se to u ovom regionu najavao setilod. Radnici se sindikalno organizuju, uživajući veliku solidarnost svih građana koji su osvetili ovi procese kao napad na budućnost grada. Započinju proteste, štrajkove, i nailaze na tisuću i potpuno ignorisanje. Policijska surost dovodi do eskalacije i nemira, pa i da sam paljenja gradske skupštine i opsadnog stanja, blokade grada od strane radnika i rata sa policijom. Od tog trenutka, osvetljeni medijima, radnici Kartahene dobijaju pažnju, i procesi koji su pretli da unište i zatvore industriju ovog regiona se preispituju. Nešto je spašeno intervjencijom države, a nešto nije. Malo ćemo slušati, a u nekom momentu preuzećemo i govor u prvom licu.

KAFU U RESTORANU

Govori radnik koji je ostao bez posla: Ako ne radi, dočazi anksioznost, dosada, depresija, računi. Kada radi, dobro mu je. Zbog nemarja posla nije spavao mesec dana, u sumaru je otisao kod lekara, rekli su mu da je anksioznost, dalji mu pilule za spavanje, od kojih bi u srednji skakao u krevetu, jer to pilule rade ... Čovek priča kako je kockanje najveći problem u Španiji. Njemu je dečak prišao na ulici i zamolio ga da je njega uplati ticket u kladionicu, odbio ga je, ali malo je nastavio da čeka. Dečaci od 15 godina prokocaju sve što zarade.

Starije žene: Gledam one ljude koji dolaze čamcima, mora da su očajni, kako li je njima bilo teško da se odluče na putovanje kada umiru, koliko, 60 ih jeju-

13. oktobra 2020. grupa maskiranih ljudi bacila je suzavac u galeriju Stara kapetanija i pokušala da uništi izložbu „Imali su oko sebe taj neki sjaj“ kolektiva Momci, koja je realizovana u okviru Festivala nesvrstanog stripa Novo Doba. O lancanim reakcijama i višestrukim prelomu javnosti više u sledećem Betonu. Za sada, glas iz budućnosti, Radovan Popović, iz budućnosti: „Dajte još tih stripova, sve štampano. Dogma 2020, strip u 2 kadra bez reči, strip kaiš kao takav. Tu, što kaže Nikola Vitković, u poslednjem kadru svog, mog omiljenog stripa, nepocepelanog, naprotiv, starijeg, nekak omotnijeg i lepšeg nakon onog incidenta koji smo već zaboravili, više ne pričamo o tome, ta vremena su iza nas, nad sad more neke druge brije, tonaza, kilometraža, Momci, još momaka, pridružiti im se i devojke, žene i drugarice.“

Foto: Milica Jovanović

če umrlo. Da, kao i mi kada smo išli u Nemačku da radimo.

Razgovor mladih i starijih. Stariji: Svako treba da se priključi sindikatu. Mlađi: ne pamtim da su nešto uradili tokom mog života. Stariji: Ja pamtim, oni su se izborili za bolje plate, reformu Bazana. Sada ti imaš tablet, fejsbuk, instagram, i da te pozovemo na štrajk... Mlađi: radio sam u Carefouru, i članarina za sindikat je 5 evra, a šta rade, da li su predložili neki zakon koji je parlament usvojio, nisu, to je sve laž. Da li misliš da su štrajkovi dobri? Da, jer zapalilis nešto i osećas se bolje. Stariji: Danas nema klasne svesti, svih samo zarađujemo, gde si bio 1. maja? Mlađi: kod kuće. Stariji: E, to je greška, a zašto? Mlađi: jer zarađujem 1000 evra. Stariji: a da li bi više voleo 1000 ili 2000 evra? Mlađi: Moj rad ne vredi 2000 evra. Stariji: A ko ti je to rekao, gazda? Možda pogrešno razmišljaš. Ja mislim da moj rad vredi 2000 evra.

Starija žena: Kada se 1971. godine partija osula, ja sam postala militantni komunista. Osnovala sam sa koleginicom Demokratski pokret žena u Kartaheni, i prve legalne demonstracije koje su okupile 1500 osoba, jedan od transparentata je tada bio „Voda i struja svaki dan“ jer su bile restrikcije. Feminizam je za mene uviđanje da tada nevidljivih procesa, kojih nisam bila svesna. Nisam osećala nejednakost, dok mi feminizam nije pokazao druge aspekte. Otkriće feminizma je uviđanje da revolucija ili bilo koji pokret u društvu mora da se osloni na vrednosti i specifičnosti koje ima 52% društva.

Stariji čovek: Ulazak u Evropsku ekonomsku zajednicu podrazumevao je istu monetu, i skup mehanizama koji su usaglašeni sporazumom u Maastrichtu. Partija je želela u EEU, ali u Evropu koja je homogena, gde će radnici iz Španije imati ista prava kao i oni u Nemačkoj i Velikoj Britaniji, ali videli smo da se iz EU fondova ulaze u infrastrukturu, na primer u puteve, a da se domaća industrija rastura. Narativ je bio uvredljiv, taj narativ modernosti i modernizacije, Olimpijada u Barseloni, Expo u Sevilji. Pokazivao je svetu spektakl, da Španija sada ima ekonomsku moć za neki luksuz, dok je ovde bilo jako bolno.

Starci radnici iz topionice olova u Penjaroji: Nismo želeli da verujemo u to. Problemi su počeli kad se dogodilo spajanje sa nemačkom kompanijom. Takođe, mi smo želeli da smanjimo zagadenje, verovali smo da je to moguće. Bilo je apsurdnih situacija da ja dežuram u topionici, a moja porodica sa druge strane protestuje zbog zagadenja. Nas su plašili da će nas nadzorni organi iz opštine zbog zagadenja koštati posla. Niko nije slutio da kompanija koja je do poslednjeg dana investirala u novu tehnologiju, prelazak sa otrovnijeg goriva na prirodnog gasa, da može da bude zatvorena dve nedelje posle takvih investicija.

Radnici pričaju: Topionica olova je zatvorena jer nije smelo biti konkurenca, olovo se moralo proizvoditi u Nemačkoj, a ne u Španiji. 126 protesta održani su od januara do juna, do zatvaranja, 117 u kontinuitetu, toliko su hodali tim putem, zaustavljeni saobraćaj, da je jedan od njih nastavio da hoda po sredini ulice i kad su se protesti završili... Kaže drugi čovek da nisu ni izveštavali dovoljno o drugim akcijama: zapaljena je železnička stanica i nekoliko dana nije bilo vozova, sprečili su polasku brodova, odsekli transport vojske, nijedan vojnik nije mogao proći, palili su gume u tunelu... Policija bi morala da ih ubije da sve to spreči, i ona je samo posmatrala kako stvari eskaliraju. Kaže čovek: postali smo teroristi, radili smo sve što je bilo potrebno.

Stariji radnik: Imao sam 25 godina kad se to dešavalo. Video sam kod kolega koji su imali 40, 50 godina koji su do tada bili samouvereni, srećni, sigurni, da postaju nesigurni, nesrećni, uznemireni, video sam mnogo nemira, bolesti. Zavladao je strah. I to se pokazivalo svuda, čak i u fudbalu, prvi znaci su bili u fudbalu, kad bi se zatvorilo neko preduzeće. 127 demonstracija za 180 dana. Svakog dana bilo je nešto, pre podne, uveče, tamo ili ovamo. Isprva nije bilo tako traumatično, ljudi bi se povukli, dobijali socijalnu pomoć, misleći da će se vratiti, kada bi dobijao socijalnu pomoć 3 ili 4

meseca, bio bi kao privilegovan, „regulisan“. Problem bi se pojavio kada se istroše sve mogućnosti pomoći, kada se pojavi rizik gubitka i pomoći za nezaposlene. Sve je to nagomilalo bes i frustraciju krajem 1991. godine, ne samo kod radnika, već i kod građana Kartahene koji su gledali kako grad propada. Grad je bio napadnut, to je važno shvatiti kako bi se razumeo dalji razvoj događaja. Nije u pitanju pojedinačna grupa radnika, već celokupno građanstvo, postojala je stvarna solidarnost. To osećanje ugroženosti pogoršalo se izbog toga što je u Španiji 1992. godina bila raskošna godina olimpijade u Barseloni, Expo u Sevilji, sve je divno, zemlja cveta, a tvoj grad uništavaju. Kaže da ništa ne ujedinjuje ljudi kao nevolja, to je istina. Videćete na snimcima, tu su pesme na protestima, humor, i to je prevladavalno na početku. Ali kako se razvijala situacija, humor se pretvarao u strah, a strah u nasilje. Našao bi se u masi punoj nasilja, koja bacu kamenje na policiju, razbijaju stakla, pitao bi se „Otkud ja ovde?“, ali znao bi da ljudi koji bacaju kamenje na policajca koji je isto što i mi, samo u uniformi, koji razbijaju stakla, pale, da su u pravu. Opravdavaš situacije koje u normalnim okolnostima ne bi. Jer radi se o hlebu za tvoju decu, radi se o tvom ocu, o bratu, sinu.

Stariji čovek: Mi smo se zaključali u fabrici, spavali na podovima sedam dana, spavanje na podu je teško, i da ti oštrinu, kao glad, budeš mrzovan. Odlučili smo da moramo da radimo neuobičajene stvari, da izademo iz začaranog kruga. Morali smo da nateramo gradonačelnika da prome-

Stariji čovek, sedi sam sa nama: Ja sam možda stigmatizovan. Ja sam kao policijski inspektor išao na pregovore sa sindikatima, sa demonstrantima, želeli smo da se dogovaramo, koliko možemo. Ključni momenat bilo je paljenje parlamenta. Kada imaoš 50 ljudi ne možeš da kreneš u bitku, izgubio si. Jer kada kreneš sa upotrebotom svoje sile, iako je zakon na tvojoj strani, ljudi ne vide više kako je sve počelo, ko je prekršio zabranu, oni vide kako policija nekoga tuče po leđima. To je realnost. Dakle šta moramo da radimo? Da to izbegnemo. Kako? Ako mene pitate – pustimo ih da rade sta žele. Hoće da prekinu saobraćaj? Neka. To je bio moj posao, da budem tam, ali stvari su se otele kontroli, veoma čudna situacija. Linija je probijena, i mi smo pokušali ponovo da je uspostavimo, ali ne možes protiv 200 ljudi. Stariji čovek: Zašto je zapaljen Parlament? Zbog policije. Oko 9h su ispred bili radnici iz Penjaroje, došli su da predaju dokument predsedniku parlamenta. Mene su zvali da kao predstavnici sindikata dođemo i pridružimo se sastanku, nas pedeset je krenulo sa transparentom „Za budućnost Kartahene“. Kada smo bili na 50 metara od radnika iz Penjaroje, osam policajaca nam je prišlo noseći oružje sa gumenim mećima. Pitali su nas kuda ćemo, nervozno, rekli smo da se pridružimo radnicima Penjaroje. Nećete proći. Moj drug Romero napravio je jedan korak noseći transparent sa mnom i policajac mu je kundakom razbio nos, krvario je. I policija je raspalila vatru po nama. Me ne nisu pogodili, ali Toresa, pored mene, jesu. Od-

i pucali gumenim mećima na ljudi na ulici. Kada bi pogodili sirotog radnika, uvukli bi ga u kombi, pretukli, i izbacili napolje. Tako su se rasuli svuda po gradu i popodne je parlament ostavljen nezaštićen. Parlament treba da bude uvek otvoren i da pruži podršku radnicima. To je aberacija. Ljudi su zapalili nešto sto su videli da ih više ne predstavljaju. Prava aberacija tog dana bio je parlament koji je odbio da primi radnike koji su ga izglasali. Tako da je posle 12 sati nasišla, kada se u fabrikama završila smena, radnici su bacali kamenje na parlament, bilo je i par molotovljivih koktela, i zapaljen je. Nisam nikada istražio, niti me zanima, da li je to uradio kriminalac ili radnik, niti mi se kosa diže na glavi od toga što je goreo parlament. Kosu mi se diže na glavi od toga kako je policija zaustavila radnike koji su mirno došli da uđu u sopstveni parlament. Koji pripada narodu, a tada je bilo jasno da ne pripada narodu, već političarima koji se bogate i od tada mene ne predstavljaju.

Stariji radnik: Kada je goreo parlament, to je stiglo na naslovne strane, predsednik Felipe Gonzales je nazvao svoje savetnike da mu objasne sta se događa, a bez toga bili su ignorisani. To je sve promenilo. 17 dana posle paljenja, proces se zaustavio u rudniku Bazan, što je do tada bilo kao nemoguće. Kako se to desilo? Ljudi moraju da zapale parlament da bi se poslovi vratile u grad? Da. Rekonverzija ne daje odgovore na sve, ali u Kartaheni da.

Stariji radnik: Radnička borba nije dobijena, jer i dalje traje, ali ta pojedinačna jeste. Zaustavljanje procesa konverzije jeste bila pobeda. Nisu svi dobili, radnici u privatnim kompanijama nisu pobedili, i to je ostavilo gorak ukus posle ovog događaja, da drugovi u Penjaroji i drugim fabrikama nisu imali tu pobedu.

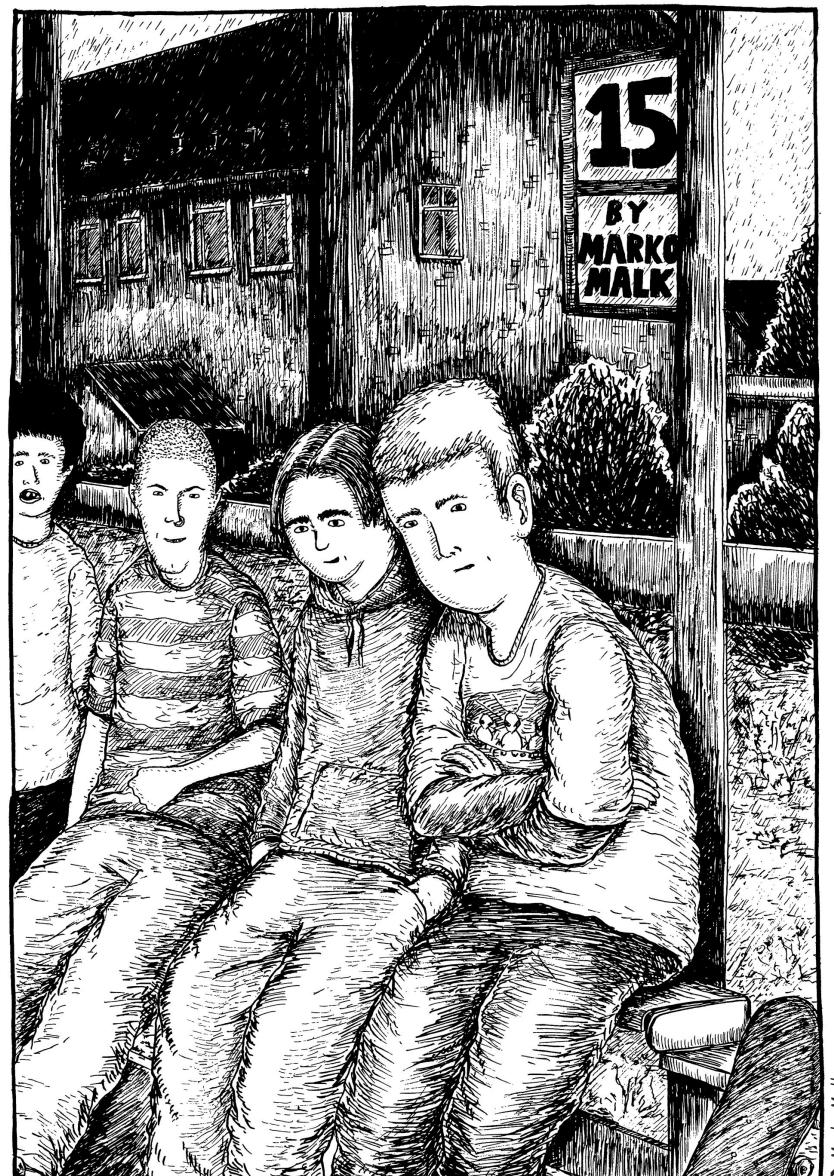
Radnik: Najviše me slomilo sto sam morao da dam otpremninu radnicima Penjaroje, njih 300, psihički me slomilo. Trebalо mi je godinu dana da se oporavim. Da ih zovem, jednog po jednog... I posle 27 godina me drži to osećanje. Užasno.

Radnik: Posle dve godine na socijali, pao sam u depresiju, nisam bio sposoban da držim ni pribor za jelo. Trauma od toga što si bezvredan. Dobio sam najveću količinu novca u životu, otpremninu, nisam imao porodičnih problema, ali pao sam u strašnu depresiju, u tunel kroz koj sam išao kilometrima... Za mene nije postojao život van fabričkih zidova, a postoje, to sam kasnije otkrio. Ali i kad sam vozio kamion, dešavalo se da stanem ispred fabričkih kapija, ne znam ni sam kako. Deo mene ostao je tamo. Sada je to ruina, gomila kamenja, ali nešto je od nas tamo ostalo. Ne znam, možda duhovi.

EPILOG

Radnik u sindikatu: Ovde je bio rat – kapitalizam je pobedio. Bio je i Hladni rat – kapitalizam je pobedio. Berlinski zid je pao, mi smo slavili, radnici na Zapadu imali su koristi jedno vreme, ali otako je pao zid, radnici su u stvari prevareni. Svet je desno i ide ka ultra desno, to je jasno. Ako mi na levici ne uzvratimo, i sindikati, otići će ultra desno. Ja sam ostao sindikalac, to je neophodan posao, zid otpora. Jer budućnost rada vidim kao podelu, na ljudi preko 40 godina koji imaju dobre poslove, i one ispod 40 koji imaju loše poslove. Sistem je postigao da mlađi ljudi nemaju stabilnost. Vidim to u svim poslovima, mlađa osoba teško to može da postigne, i mora da radi 20 godina do toga, da nađe posao koji ljudi preko 60 ostave. Mlađi ljudi danas idu iz firme u firmu, i sindikati će umreti od starosti.

Stariji radnik: Ja sam bio privilegovan radnik, imao sam svoja prava, mogao sam da se žalim bez straha da će biti otpušten zbog toga. Išao sam na odmor, plaćen mi je prekovremen rad. Čini se čudesno, zar ne? Plata mi je bila dovoljna da živim, da školujem decu. I preduzeća nisu zbog toga propala. Sad rade za 800 evra, nesigurno radno vreme, neplaćen prekovremen rad, sistematsko konstantno nasilje prema radnicima, jednom nogom na ulici, a šta sindikati sada rade? Trebalо bi da su na ulici svaki dan. Kapitalizam se nikada nije sam od sebe regulisao. Kapitalizam hoće više, i više ■

ni mišljenje, i za to smo morali da provalimo vrata. Jer govorio je da nije tamo, ali kada smo obozili vrata, bio je tamo. I sastanak je održan i došlo je do nekog predloga podrške radnicima, makar samo zvaničnog, od lokalne vlasti Kartahene.

Stariji čovek: Postojalo je veliko jedinstvo radnika, predložili su podržavani jednoglasno. Radili smo neke neverovatne stvari, sada čudne, suprostavljali se vojnim vlastima, dve tri nedelje dobijao sam pretnje smrću redovno. Plašili su nas, zvali telefonom noću, pretili da će me ubiti i moju ženu, i znao sam da nije realno, ali sam bio zabrinut.

veli smo ga u hitnu pomoć. Mi smo se razišli pred mećima, a oni su se okrenuli prema radnicima Penjaroje i zasuli i njih da ih rasture. Onda su počeli da bacaju kamenice na njih, i od tog momenta sve počinje, bio je direktni TV prenos jer je Kartahena već bila u centru pažnje, počelo je ludilo, policija je poludela, kao da su bili na drogama. Bacali su suzavac kao ludi. I mi smo odgovorili, više se niko nije suzdržavao. Takve prizore nikada pre toga nisam video. Celo jutro sam bio u toj situaciji, dođi ovamo, beži tamo... Ulazili su u bolnice, škole, pretukli direktora škole, išli su kombinjima niz ulice